

IFJ. GRÓF ANDRÁSSY GYULA ÉS PEHM (MINDSZENTY) JÓZSEF ZALAEGRSZEGI PLÉBÁNOS ELVI KÖZÖSSÉGE: A LEGITIMIZMUS

A Horthy-korszak legitimista mozgalmanak meghatározó személyeként ismert ifj. gróf Andrassy Gyula (1860–1929) és az ugyancsak legitimista elkötelezettségű Pehm József zalaegerszegi plébános útjai a történelem egy adott pillanatában keresztezték egymást. Holott két külön világ volt az övük: Andrassyé a magániskolákban nevelkedett és külföldöt járt, soknyelvű arisztokrataé, Pehmé a földművelésben-állattartásban segítő, de tanulásra szomjas parasztyereké, aki Csehimindszent poros-sáros világából felküzdötte magát a megyeszékhely papi szemináriumába. Bécsbe, a császárvárosba már nem vágyott, nyelvi kompetenciákban nem is lett gazdag, mégis igen fiatalon, mindössze 27 évesen Zalaegerszeg plébánosává vált.

A 32 éves Andrassy már komoly diplomataúttal bíró belügyi államtitkársjelölt, amikor Pehm János első gyermeke 1892. március 29-én megszületik. Egy generációnyi idő van közöttük. Andrassy gyakorló pártpolitikus, az Országos Alkotmánypárt vezetője, a felsőház tagja, többszörös miniszterelnök-esélyes, amikor Pehm József még csak gimnáziumi kisdíák. Ifj. gróf Andrassy Gyula belügyminiszterként ott van 1906-ban II. Rákóczi Ferenc fejedelem, a magyar függetlenségi küzdelmek hőse hamvainak kassai újratemetésén; Pehm József mint 8. osztályos tanuló hazafias, lelkes pályázatot ír a Rákóczi-kor költészetének elemzéséről. A diák formálódó világképében a labanc „lompos”, a kuruc „oroszlán” jelzőt érdemel. A Habsburgok „*alkotmányunkat akarták elrabolni, de a nemzet végre megemberelte magát*” és „*megindította a legszebb, a legeszebb szabadságharcot, a Rákóczi-felkelést*”. Felmagasztosul a magyarok vallás- és hazaszeretete; az idegen és telhetetlen Habsburgok által kiátkozott Rákóczi méltán tért haza, hogy szelleme tovább éljen a nemzet szívében. Az 1915-ben pappá szentelt Pehm József politikai világképe még kiforróban. Életútjának ismerői egybehangzóan vallják: életre szóló hatást gyakorolt rá gróf Mikes János szombathelyi püspök, aki már a papi szemináriumban felfigyelt a szorgalmas, a papi hivatás iránt mélyen elkötelezett tanítványra. Pehm József hittanár és Mikes János püspök sorsa a forradalmak alatt fonódott össze.

Az eredetileg 1919 februárjára meghirdetett, majd áprilisra kitolt országos választások hírére feléledtek a politikai pártok és megkezdték előkészületeiket a csatározáshoz. Pehm zalaegerszegi hittanár ráérezett a tömegsajtóban rejlő lehetőségekre, és püspökétől újságszerkesztéshez kért engedélyt. Így indult el 1918 decemberében a konzervatív-legitimista *Zalamegyei Újság*, amellyel az általa károsnak tekintett „*fertőző eszmék*” háttérbe szorítását szándékolta elérni. A lapnak még nem volt markáns pártpolitikai irányultsága. Pártkülönbségek kiélézése helyett egyaránt tükrözte a Károlyi-párt konzervatív jobbszárnya (Lovász Márton frakciója), a Meskó Pál vezette agrárius Országos Földművespárt, valamint a keresztényszocialisták érdekeit. „*Bizonyos hideg rezerváltsággal*” viseltetett a Károlyi-párttal szemben, a szociáldemokrata párthoz azonban nyíltan ellenségesen viszonyult.

A *Zalamegyei Újság* helyezkedéséhez hasonló pártpolitikai útkeresés jellemezte Pehm Józsefet. Az akkori országos pártok közül a politikai katolicizmust a konzervatív Katolikus Néppárt és a szociális reformokat szorgalmazó Országos Keresztényszocialista Párt egyesüléséből 1918. február 3-án létrejött és 1919 nyarára már felbomlott Keresztényszociális (vagy Keresztény Szociális)

Ifj. gróf Andrassy Gyula (1860–1929). 1884-ben kapcsolódott be a belpolitikai életbe, amikor országgyűlési képviselővé választották

A gyermek Pehm József (1900-as évek eleje)

Néppárt testesítette meg. A Néppárt – a kezdeti támogatás után – érdemi ellenállást tanúsított az őszirózsás forradalommal hatalomra került liberális–radikális–szociáldemokrata koalícióval szemben. Ezzel az elvi alappal és a párt szociális irányultságával Pehm József is rokonszenvezett, ahogy az őszirózsás forradalom hatására létrejött Nemzeti Tanácsot is támogatta – legalábbis az első hetekben. Zalaegerszegen – Czobor Mátyás polgármesterrel az élen – 1918. november 2-án alakult meg a Nemzeti Tanács helyi szervezete. Amint az egész országban, Zalaegerszegen is minden valamirevaló intézmény és testület sietett kifejezni lojalitását. Az elsőők közt ott voltak a zalaegerszegi katolikus papok is, akik november 8-án hűségnyilatkozatot intéztek a helyi Nemzeti Tanácshoz. A dokumentum Pehm József kézírásában maradt fenn, ám őt nemcsak írónak, hanem értelmi szerzőnek is tekinthetjük. Másnap a Szociális Missziótársulat nevében hasonló hűségnyilatkozat született, ugyancsak Pehm József kézírásával. Ám a forradalom Pehm számára röpké két hét leforgása alatt követhetetlen irányba rohant, és a köztársaság no-

vember 16-ai kikiáltása lehűtötte lelkesedését. Ő királypságpárti volt és maradt, még ha ekkor még nem is tekinthetjük olyannyira ortodox legitimistának, mint amilyenné a későbbiekben válik.

1919. január 6-án a zalaegerszegi keresztény pártiak és kisgazdák együtt tartották nagygyűlést, amelyen közös bizottságot választottak a mozgalom irányítására. A bizottság négy titkárból állt, egyikük Pehm József hittanár lett.¹ Amint ő maga írja: „Barátaim és a megyei papság felkérésére vállaltam a keresztény meggyőződésű nép választási harcának vezetését a megyében.”² A nagygyűlésen mondott beszédében a keresztény összefogás fontosságát ecsetelte, és tiltakozott az iskolai hitoktatás megszüntetésének terve ellen.³ Ez a vegyes keresztényszocialista–kisgazda szervezkedés volt az adott viszonyok között az egyedüli markáns polgári alakulat Zala vármegyében, de az 1920. évi választási előkészületek majd megtépázzák. Pehm még két hónapon át számos fórumon szónokolt a Berinkey-kormány intézkedései, főleg az állam és az egyház szétválasztásának terve ellen, miközben többször is hitet tett a királypság mellett. A hit, a haza, a család és a tulajdon védelme inspirálta cikkeiben és szónoklataiban. Nem volt kétsége afelől, hogy a forradalommal vesztébe rohan az ország, ezért nemcsak prédikált, hanem többekkel együtt szervezkedésbe is kezdett a Károlyi-kormány

¹ A közös bizottság titkárai Pehm József mellett Vida János, Sebestyén Jenő és Nagy Károly zalaegerszegi lakosok voltak. Tagjai: Karlovics János kiskanizsai, Marton János kiskomáromi, Bedegi Gábor balatonfüredi, valamint Ábrahám József szepteki lakosok. Nagy Károly: *Az alsólendvai ellenforradalom*. A szerző kiadása, Zalaegerszeg, 1925. 21.

² Mindszenty József: *Emlékirataim*. Negyedik kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 1989. 20.

³ Paksy Zoltán: *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között I. 1918–1931*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2006. 26.

Spiritus Sancti Sanctus!

Ukolossunk, mint Zalaegerszeg egyez koadiokus
papja, adóttam a zalaegerszegi Szent Sze-
niről, mint a magyar nép lelkészének és
bárájának nekem képviselője. Éi amint ezt
benedekem mindennapján, kijelentem és kijelentem,
hogy azaz az egész Létével, amely híves-
ségeit fogva bízom benne, mint az isten
kegyelméből származó, szentül, lelkészének
isteni kegyelméből, fenn tartom, amelynek alga-
ján állva létezik a helyi Szent Szent.
Zalaegerszeg, 1918. nov. 8. Szent Szent

Szabó Ernő
hitoktó

Pehm József
bíró.

Regardhalman
upire, plib
früh forese
S. Szent

St. Szent
Központ

Öszirózsás forradalom Zalaegerszegen. A helyi katolikus papok hűségnyilatkozata Pehm József kézírásával és aláírásával, 1918. november 8.

ellen.⁴ Mindezek alapján a népköztársasági kormány ellenzékének egyik helyi vezéralakjává vált. Egyes feldolgozások szerint ekkor már megismerhette Friedrich Istvánt, akivel később komoly pártpolitikai szövetséget kötött.

Pehm József pártpolitikus szerepvállalására és a Zalában megindult kormányellenes szervezkedésre a hatóságok intézkedése tett pontot. A szombathelyi egyházmegye papságának zöme 1919. február 26. és március 8. között letette az esküt a köztársaságra. Pehm József megtagadta az eskütételt, aminek köze lehetett ahhoz, hogy március 9-én ellenforradalmi izgatás gyanújával őrizetbe vették és rendőri felügyelet alá helyezték. Mikés püspököt már pár nappal korábban internálták. Az elszenvedett fogság és meghurcoltatás közeli közös élménye igen erős kapocsnak bizonyult. Az arisztokrata püspök hithű legitimista vezéregyéniségként a politikai arénában harcolt a királypárti politikai gondolkodás mellett. Pehm előtt ez a minta áll: hűnek lenne az egyházhöz, amit egyet jelent azzal is, hogy hű a királyhoz és hű a koronához.

Alighogy véget ért a Tanácsköztársaság, 1919. október 1-jével ő lesz a nagy lélekszámú, a mindenkori szombathelyi megyéspüspök kegyurasága alá tartozó zalaegerszegi plébánia vezetője. Pehm példásan ellátta a szokványos papi teendőket: a bölcsőtől a koporsóig kísérte hívei életét. A bizalmat kiérdemelte, de meg is kellett tartania. És ebben komoly része volt Pehm közéleti politikai tevékenységének.

Ekkoriban a legitimista főpapok közül leginkább Mikes jelent meg a közvélemény előtt. Ő a legitimisták Apponyi Albert, Andrássy Gyula és Zichy János által fémjelzett, úgynevezett arisztokrata táborához tartozott. Bár a csoport többsége a legitimizmust nem tekintette pártkérdésnek, ahogy a katolikus egyház is az elvi legitimizmus álláspontját vallotta,⁵ Mikes mégis politikusan viselkedett, amit bizonyít, hogy csatlakozott a Magyar Királyság Pártjához, a Royalista Párthoz.⁶ Tagja volt annak a titkos szövetségnek is, amely fő céljának a király hazahozatalát tekintette.⁷

A legitimizmus lényege

Az 1918 óta megfogalmazódó, részleteiben eltérő legitimista nézetek közös alapvetése, hogy nem fogadták el, miszerint olyan alkotmányos változás történt volna, amelynek következtében a királyválasztás joga visszazállt volna a magyar nemzetre (ebből következően tagadták az 1921. novemberi trónfosztó törvény érvényességét). Nem tekintették törvényesnek a háború utáni politikai berendezkedést; ehelyett a korábbi, IV. Károlynak a magyar államügyekben való részvételről lemondó eckartsau nyilatkozata (1918. november 13.) előtti rendszer jogfolytonosságáért és elismertetéséért küzdöttek. Legfőbb követelésük nem egyszerűen a királyság helyreállításában merült ki, hanem IV. Károly visszatérését szorgalmazták a trónra, akit halála után elsőszülött fia, Ottó követhet. Ehhez a birodalom feloszthatatlanságát és a nőági örökösödést is törvényesítő Pragmatica Sanctióban (1713) meghatározott szigorú trónöröklési rendben találtak hivatkozást. Legitimista politikusok szerint a Habsburg uralkodó visszatérése egyben az ország területi integritásának jogalapja is. Úgy érveltek, hogy ha az ország trónján a jogfolytonosságot képviselő

4 Uo. 29–30.

5 Püspökkari tanácskozás jegyzőkönyve 1920. október 27. 1. pont. In: *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között. I. kötet.* Összeáll. és bev.: BEKE Margit. Aurora, München–Bp., 1992. 59.

6 Speidl Zoltán: *A királykérdés és a sajtó (1919–1921).* Vasi Szemle 62 (2008) 457.

7 Lehár, Anton: *Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918–1921.* Geschichte und Politik, Wien, 1973. 169. Lehár szerint a titkos szövetség tagja volt Apponyi Albert, Andrássy Gyula, Rakovszky István, majd később csatlakozott Beniczky Ödön, Sigray Antal, Gratz Gusztáv, Csernoch János hercegprímás, Mikes János és Lingauer Albin. A szövetség létezését más forrás nem említi.

Ifj. gróf Andrássy Gyula és gróf Apponyi Albert miniszteri kinevezésükkor, 1906. április 8.

Károly ül, aki viseli Szent István koronáját, az jogalap a Szent Koronához tartozó, elszakított országrészek birtoklására. Éppen e közvéleménynek csábító érvelés – a békerendszert veszélyeztető területi igények – miatt tiltotta az antant a királynak a Habsburg-restaurációt előrevetítő visszatérését Magyarországra (és Ausztriába).

Ekkor már Pehm József is osztotta a legitimista álláspontot, miszerint sem IV. Károly király nyilatkozata, sem az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása nem hatálytalanította a Habsburg-ház és a Magyar Királyság között fennálló többévszázados kapcsolatot. Pehm és Zalaegerszeg hangadó keresztény párti személyiségei nem *elvi legitimisták* voltak, akik a királykérdés megoldását a nemzetgyűléstől várták egy arra alkalmas időben, hanem a Habsburg-restauráció kivitelezését szorgalmazó *intranszigiens vagy ortodox legitimisták*, akik közül többen tevékenyen részt vettek az 1921. évi királypuccsokban.⁸ Meggyőződéssel vallották, hogy a Habsburg-restauráció egyetemes magyar érdek.

⁸ Paksy Zoltán: *Zalaegerszeg társadalmi és politikai élete 1919–1939*. Millecentenáriumi Közalapítvány, Zalaegerszeg, 2011. 50.

IV. Károly király eskütétele, 1916. december 30.

Abban, hogy Pehm nem egyszerűen királypártivá, hanem ortodox legitimistává vált, meghatározó lehetett püspökének, gróf Mikes Jánosnak a személyes hatása, aki már fiatal papként a későbbi IV. Károly király bizalmasa, majd a Habsburg-ház trónjogát képviselő legitimista mozgalom egyik vezetője lett. Mikes püspök bizalma és barátsága tartósította Pehmben a királyhűséget és a ragaszkodást a dinasztiahoz, így végérvényesen a Habsburg-restauráció gondolatának meggyőződéses hívévé vált. Másik, ha nem is ilyen erős hatású példaképe lehetett ifj. gróf Andrássy Gyula, akivel – mint erről bővebben is szó lesz – a pártpolitikai közösség révén ismerkedett meg.

Pehm József természetesnek tekintette a papok pártpolitizálását, ő maga azonban sohasem indult parlamenti képviselőségért. Leginkább a választási időszakokban exponálta magát a keresztény nemzeti értékeket és a legitimizmust leghitelesebben képviselő jelölt mellett, hol koalícióban a kormánypárttal, hol lojális ellenzékként. Kétségtelenül a helyi körülmények is befolyásolták a választásokon leadott voksát.

Már láthattuk az ellenzéki keresztényszociális–kiszgazda pártszövetség vármegyei szervezője szerepében 1919 elején. Ekkor a Keresztényszociális Néppárt, majd annak nyári felbomlása után a pár hónapig létezett Keresztényszociális Gazdasági Párt (másutt: Keresztény Szociális és Gazdasági Párt), valamint a Friedrich István elnöklete alatt 1919. október 25-én nehézkesen létrejött, ám Csernoch János hercegprímás támogatását is élvező Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) programja állt Pehmhez a legközelebb.⁹ Ha rövid időre is, de az adott pillanatban ez a párt megtestésítette a keresztény egységet. Ennek a pártnak lesz

⁹ A keresztény párt eredete 1895-re nyúlik vissza: gróf Zichy Nándor vezérletével ekkor alakult meg a *Katolikus Néppárt*. A századelőn megjelent a keresztényszocialista mozgalom is, amelyből kinőtt az *Országos Keresztényszocialista Párt*. A politikai katolicizmus e két ága az évek-évtizedek alatt hol fuzionált, hol szétvált. Keresztény párton 1919 első felében a *Keresztényszociális Néppártot*, 1919 és 1920 között előbb a *Keresztényszociális Gazdasági Pártot*, majd a választásokra létrehozott *Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját*, 1920–1922-ben a *Keresztény Nemzeti Pártot* (1922-ben ennek jogutódja az 1923 végéig működött *Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt*), 1922 és 1926 között a Bethlen-féle *Egységes Párton* kívül maradt *Keresztény Nemzeti Egység Pártját*, 1926-tól a gróf Zichy János által vezetett *Keresztény Gazdasági és Szociális Pártot*, 1937-től pedig a több párt összefogásából alakult *Egyesült Keresztény Pártot* (másutt: *Egyesült Keresztény Gazdasági Párt*) értjük. 1943-ban az *Egyesült Keresztény Párt* *Keresztény Néppártnak* nevezte el magát.

Gróf Miklos Mikes (1876–1945), 1911 és 1935 között szombathelyi püspök

elnöke – Prohászka Ottokár (1919. október–1921. május) és Haller István után – 1921. február 24-étől az addig pártonkívüli képviselőként tevékenykedő ifj. gróf Andrássy Gyula.¹⁰

Pehm határidőnaplója igen sűrű pártpropaganda-munkáról tanúskodik: hová és hány agitátor menjen, ki szónokoljon; utóbbira gyakran őt magát kérték fel.¹¹ A meglehetősen heterogén, keresztényszociális irányultságú párt agitátoraként szerte a vármegyében népgyűléseken szerepelt, a pártiroda székhelyéül pedig rendelkezésre bocsátotta a zalaegerszegi Katolikus Házat.¹²

Pehm József a KNEP Zala megyei pártszervezete élén – Andrássy nélkül (1919. október 25. és 1921. február 24. között) és Andrássyval (1921. február 24.–1922. január 4.)

A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja Zala megyei és zalaegerszegi pártszervezetét Pehm József irányította. Megszervezte a formálódó párt 1919. december 15-ei zalaegerszegi gyűlését, amely táviratban küldte el deklarációját Huszár Károly akkori miniszterelnöknek: „*a magyar nemzet állami létének, szabadságának, alkotmányának és jogainak összességét a magyar szent koronában látja kifejezve, ezért törhetetlenül ragaszkodik ősi alkotmányához és államformájához: a keresztény nemzeti királysághoz...*” – és most jön a Pehm/Mindszenty névvel összeforrt legitimista politikai meggyőződéshez képest szokatlan fordulat: „*Szent István koronája s a nemzetgyűlés által szabadon választandó, alkotmányos uralkodó nemzeti király alatt akar élni s a szent korona területének a baza testétől erőszakosan elszakított részei visszaszerzéséért küzdeni*”.¹³ Nem ismert, hogy a szabad királyválasztást igénylő petícióért mennyiben felelős Pehm, és mennyiben a párt valamely más aktivistája. Azt azonban fontos tudnunk, hogy egy évvel korábban, 1918. november 20-án még a Keresztényszociális Néppárt is az „*összes korifeusainak részvétele mellett szerkesztett és kiadott manifesztumában expressis verbis a királyság megszűnését állapította meg*”.¹⁴ Vagyis azt, hogy a Pragmatica Sanctio hatályát veszítette, a királyi szék megüresedett, a szuverenitás teljességgel visszaszállt a nemzetre, vagyis a nemzet szabad királyválasztó joga feleledt. A legitimisták ekkor még nem zárták ki, hogy az ország élén állhat nemzeti király, aki akár IV. Károly, de akár az akkor még kiskorú, mindössze hétesztendőss Ottó főherceg is lehetne, nagykorúságáig régenssel helyettesítve. A jogfolytonosságot valló általános legitimista érvelés kiforrásáig még kellett némi idő. 1919 végén a KNEP-ben tovább élő keresztény politikai áramlatok még nem egységesedtek, még nincs szó a később kizárólagossá vált ultralegitimista álláspontról. Az erről tanúskodó petíciót Pehm gondosan megőrizte, ahogy az érte kapott miniszterelnöki köszönetet is.

Egy hét múlva, 1919. december 21-én a kisgazdapárt is kampánygyűlést tartott Zalaegerszegen. Ekkoriban a két legnagyobb párt, a KNEP és a kisgazdapárt között tárgyalások folytak, hogy minél kevesebb választókerületben versengjenek egymással. Több alapvető kérdésben azonban – kivált a földreformban – kibékíthetetlennek tűnő ellentétek alakultak ki. A zalaegerszegi gyűlés

10 *Megalakult a kereszténypárt vezérkara. Elnökké Andrássy Gyula grófot választották.* In: Nemzeti Ujság. III. évf. 45. szám. 1921. február 25. (péntek). 2.; Gergely Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1977., 156. és 160.; Pártpanoptikum. 35 választás, 256 párt Magyarországon. 1848–1990. Írta és összeállította: Jónás Károly. INTERART, Bp., 1990, 209.

11 Prímási Levéltár, Esztergom, Mindszenty magánlevéltár (a továbbiakban: PL Mm.), 43. doboz, Pehm József naplója: a „Keresztény Szociális Párt vezetősége, Zalaegerszeg” belső feliratot követő oldalak.

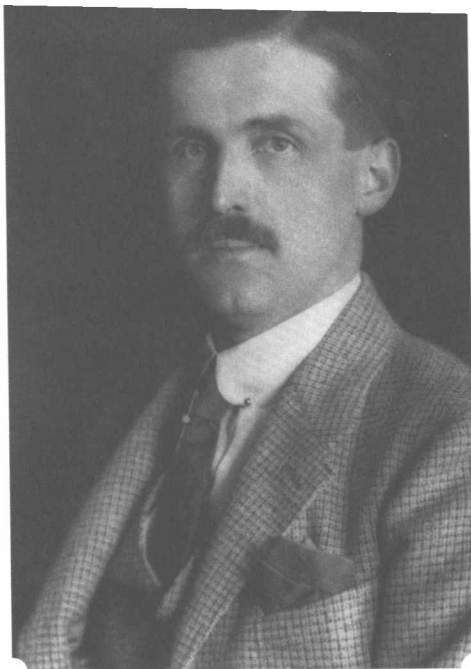
12 Ide érkezett a párt postája is, lásd: Zalaegerszegi Mária Magdolna Plébánia Irattára (a továbbiakban: ZMMPI), Pártok, egyesületek – Keresztényszociális párt iratai, 1919.; *A keresztényszociális pártmozgalom hírei.* Zalamegyei Ujság, 2. évf. 30. sz. 1919. szeptember 23. 4. In: Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL ZML) IV.401.b. 8/biz.–1919.

13 ZMMPI: Pártok, egyesületek – Keresztényszociális párt iratai, 1919. Huszár Károly miniszterelnök részére címzett deklaráció (k. n.) és a tőle kapott köszönőlevél a „Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja t. Elnökségének”. Budapest, 1919. december 27.

14 *Batthyány leleplezéssel a királykérdésről.* Bécsi Magyar Ujság, II. évf. 289. sz. 1920. december 8. Címoldal.

a kisgazda–keresztényszocialista együttműködés szakítópróbája lett. Ugyanis a gyűlésre érkezett Nagyatádi Szabó István kisgazda miniszterbe a keresztény párti hívek belefojtották a szót, ellenben a keresztény párti képviselőjelölt Szmrecsányi György kétszer is beszélhetett. A keresztény blokk egyik vezető embere a történeteket azzal magyarázta, hogy a kisgazdáknak tudniuk kellett volna: a zalaegerszegi kerületben nincs keresnivalójuk. „*Tudvalevő, hogy a [keresztényszociális] néppárt egyenesen parasztpárt volt, s az a párt, amely belőle kialakult [KNEP] nem lehet más, mint tisztességesen és őszintén agrárius. Vele szemben tehát semmi szükség az agrárius érdekek külön képviselésére.*”¹⁵ Kisgazdák és keresztény pártiak 1918-as helyi együttműködését „kiszorítósi” váltotta fel, míg országosan évekig közösen kormányoztak.

Zalaegerszezen az 1920-as választásokon végül csak egyetlen jelölt, a radikálisan jobboldali és legitimista Szmrecsányi György földbirtokos indult a KNEP színeiben. (Elfenfélenek, az alsóbagodi Farkas Tibor földbirtokosnak az ajánlásait a választási biztos nem fogadta el, így nem jelölhették.) 1919-ben Pehm már oly népszerű és ismert volt, hogy állítólag Zala bármelyik mandátumát megszerezhetné volna, ám nem kívánt képviselő lenni.¹⁶ Inkább Szmrecsányi György mellett agitált, akinek már volt politikusi múltja: a háború előtt a Katolikus Néppárt tagjaként országgyűlési képviselő, 1919-ben a Bécsben szerveződött ellenforradalmi Antibolszevista Comité egyik vezetője. A városhoz viszont semmilyen szállal nem kötődő jelöltet Pehm e szavakkal ajánlotta a zalaegerszegiek bizalmába: „*Lelkesedünk, itt van a tettek ideje, jönnek a választások, ki a gátra, keresztények. Mutassátok meg, hogy nem szalmaláng a ti tüzetek, amit egyszer elfogadtok, abból nem engedtek. Élet vagy halál. De a ker[esztény] Magyarországért, a ker[esztény] Magyarországra szavazok. Nem hallgatok a csábítókra. ... Kereresztény nők, férfiak esküszünk, hogy hűek leszünk. Éljen a ker[esztény egység].*”¹⁷ Erről a programról nyilatkozta Rubinek Gyula kisgazda, a hivatalban lévő Huszár-kormány földművelésügyi minisztere, hogy „ez nem program”, mert „felekezeti alapon nem lehet politikát csinálni”,¹⁸ és választási terrorral és korrupcióval vádolta a KNEP kampányát. A miniszter – és jellemzően a mérsékelt konzervatív irány – a „keresztény Magyarország” jelszóban inkább vallási és kevésbé politikai tartalmat látott, míg a radikális jobboldalon a „nem zsidót”, a „nem kommunistát”, a „nem szociáldemokratát” és a „nem liberálist” (korabeli kifejezéssel: a „nem szabadelvűt”) jelentette.

Friedrich István (1892–1975) a világon elsőként válogatott futballistából lett miniszterelnök 1919 augusztusa és novembere között

15 *Éles konfliktus a kisgazdapárt és a keresztény blokk között.* Bécsi Magyar Ujság, I. évf. 44. sz. 1919. december 24. Címlap.

16 Maróthy-Meizler Károly: *Az ismeretlen Mindszenty.* Editorial Pannonia, Buenos Aires, 1958. 224.

17 PL Mm. 32. d. Prédikációvázlatok: „Ker. Választók” K. n. 1920. január.

18 *Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter választási terrorral és korrupcióval vádolja a keresztény nemzeti egyesület.* Bécsi Magyar Ujság, II. évf. 35. sz. 1920. február 11. Címlap.

A koronázási jelvények átszállításában részt vett képviselők a királyi palota Szent István-termében, középen Szmrecsányi György (1916. december 29.)

Egyetlen jelölt lévén nem meglepetés, hogy az 1920. január 25–26-án tartott nemzetgyűlési választásokon a zalaegerszegi választókerületben Szmrecsányi György elnyerte a képviselői mandátumot. Első parlamenti hozzászólásában radikális keresztény politikát követelt, a legszigorúbb intézkedéseket az áruuzsora, a lánckereskedelem és a destruktív sajtó ellen. (Hogy mire gondolt, azt a bekiabálók egyértelműsítették: „Zsidó sajtó!”) Szükségesnek tartotta a hazaárulók vagyonának elkobzását, törvényt arról, hogy aki magát kommunistának vagy bolseviknak vallja, az csupán ezzel büntettet követ el, végül követelte a földbirtok-politika reformját.¹⁹ Mindebből több elem is visszaköszön Pehm beszédeiben és írásaiban.

A kormányra került Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjában több frakció vetekedett egymással. Az alkotmányjogi kérdésekben továbbra is óriási volt a káosz, az álláspontok csak 1920 őszére kristályosodtak ki: a karlisták – az „igazi” legitimisták – ragaszkodtak IV. Károly személyéhez, azt állítván, hogy az 1918. november 13-ai lemondása érvénytelen (a miniszterelnöki ellenjegyzés hiánya miatt), így továbbra is ő Magyarország államfője. Az irányzat nevesebb képviselői gróf Andrassy Gyula (aki ekkor még pártonkívüli), gróf Sigray Antal, Szmrecsányi György, báró Szterényi József és Friedrich István. Velük szemben álltak a szabad királyválasztók. A legitimisták és a szabad királyválasztók között hosszan tartó, ádáz harc folyt. Ám a legitimistákon belül is

¹⁹ *A nemzetgyűlés 4. ülése 1920. február 23-án.* Nemzetgyűlési napló, 1920. I. kötet. Athenaeum, Budapest, 1920. 26–28.

törésvonalak voltak, így szinte követhetetlen, hogy ki kivel és mikor szövetkezett. A belső viszályok miatt Friedrich István előbb lemondott hadügyminiszteri posztjáról, majd 1920 áprilisában kilépett a pártból és újólag létrehozta az ellenzéki Keresztény Nemzeti Pártot.

Pehm József maradt a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjában. Akkor is, amikor 1920 májusában Prohászka Ottokár lemondott a pártelnökségről és őt Haller István követte, és akkor is, amikor Hallert 1921. február 24-én ifj. gróf Andrássy Gyula váltotta fel. Andrássy Gyula a keresztény egyeség fenntartását szorgalmazta.

A kommunizmus bukása után a keresztény politikai összefogás és a destrukció elleni összetartás eszméjében még minden keresztény magyar találkozott. A KNEP 1919 őszi létrehozásában meghatározó szerepe volt Raffay Sándor evangélikus püspöknek, az ő neve és agitációja vitte az evangélikus híveket a keresztény nemzeti táborba. Annál nagyobb feltűnést keltett, amikor 1920 húsvétján arra panaszkodott, hogy a protestánsok a katolikusok részéről folytonos zaklatásnak vannak kitéve. Nyilvánvaló, hogy a forradalmi veszély elhárításának közös érdeke csak átmeneti békét hozott

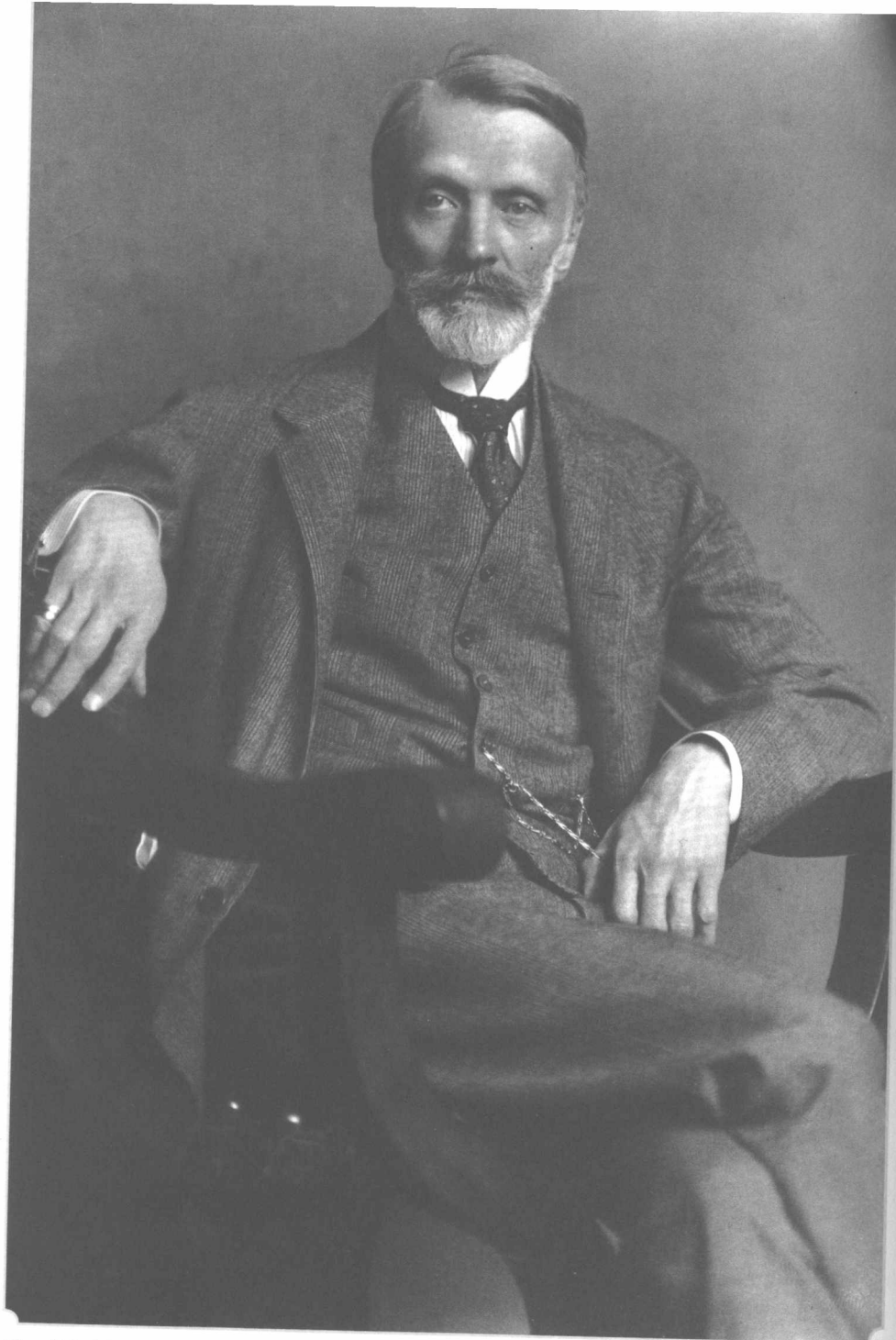
a keresztény egyházak és felekezetek között – országosan és helyi szinten egyaránt. A veszély és a nemzetgyűlési választások elmúltával nem csupán alábbhagyott az együttműködési hajlandóság, de feléledt az ellenreformáció korát idéző viszálykodás is. Ezért is feltűnő – és elismerésre méltó –, hogy Andrássy egy év elmúltával is nyíltan vállalta az egységet igenlő álláspontját: ezt fejtette ki 1921. március 27-én (IV. Károly első visszatérési kísérletének kezdőnapján) a *Nemzeti Ujság*ban megjelent *A felekezeti béke c. vezércikkében*.²⁰

Csakhogy Andrássy nagyvonalúan felülemelkedett azon a tényen, hogy a katolikus egyház új *Egyházi törvénykönyve* olyan kötelezvényt írt elő (1061. kánon), amelyben az eltérő vallású házastársak vállalják, hogy gyermekeiket katolikus módon keresztelik és nevelik. Az *Egyházi törvénykönyv* hatályba lépése előtt (1918. május 19.) a vegyes, azaz egy katolikus és egy nem katolikus közötti házasságnak akatolikus (nem katolikus) lelkész előtt történt megkötése a pápának különös módon fenntartott kiközösítéssel járt. A kódex életbe lépése után a vegyes házasság büntetése már nem a pápának, hanem a püspöknek fenntartott kiközösítési jog lett, aminek alkalmazása így közelebb került a hívekhez. Az a kánon, amely szigorúan tiltotta a házasságkötést két olyan keresztény között, „*akiknek egyike katolikus, a másika pedig eretnek vagy szakadár felekezethez tartozik*” (1060. kánon), illetve a vegyes vallás akadályá alóli felmentéshez szükséges reverzálisok erőltetése súlyos gyakorlati következményekkel, a felekezeti békétlenség felerősödésével járt.

Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári püspök, 1920 és 1922 között országgyűlési képviselő (1925 körül)

²⁰ Ifj. gr. Andrássy Gyula: *A felekezeti béke*. *Nemzeti Ujság*, III. évf. 66. szám. 1921. március 27. 1–2.

Ifj. gróf Andrássy Gyula (1860–1929), az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó közös külügyminisztereként, 1918

A királyi család és Magyarország (titokban a kormányzat és nyíltan a magánszféra) kapcsolattartásában kulcsszerep jutott a szombathelyi püspöknek. IV. Károly 1921 húsvétján kísérlete meg először (március 27. és április 5. között), hogy visszatérjen a magyar trónra. Mikes püspök számára is vártanul gróf Erdődy Tamás hozta autóján éjnek idején Bécsből Szombathelyre őt.²¹ Hogy pontosan mi történt abban a tíz napban, amikor a király a szombathelyi püspöknél lábadozott, nem tudni, de az bizonyos, hogy a püspöki palota ezekben a napokban a magyar politikai élet központjává vált. Olyan személyiségek fordultak meg a palotában, mint Andrássy Gyula, Bethlen István, Lehár Antal, Sigray Antal, Lingauer Albin, Rakovszky István, vagy Gratz Gusztáv. Ugyancsak tiszteletüket tették a környék arisztokrata családjai: a Széchenyiek, Erdődyek, Batthyányiak képviselői.

Megbízható forrás hiányában nem határozható meg, hogy Mikes személyes jelenléte, esetleges tanácsai mennyire alakították az eseményeket. Azt is csak beszélték, de hiteles forrással nem igazolhatjuk, hogy Pehm maga is segített a visszatérési kísérletben, sőt még a királlyal is találkozott. Az egyik történet szerint 1920 őszén Sibrik Antal zalaháshágyi földbirtokossal és másik két legitimistával autón nagyobb pénzüsszeget próbált eljuttatni Ausztriába és onnan Ottó főherceghez, de a határon elfogták őket, a pénzt elkobozták és Pehm Józsefet úgy megverték, hogy hetekig az ágyat nyomta.²² A tanúk emlékezetében a király személye elhomályosult, mert ha Pehm valakinek valóban pénzt akart vinni, akkor az uralkodónak, és nem a még csak nyolcéves főhercegnek. Pehmnek a földrajzi és a társadalmi hierarchiabeli távolság miatt ekkoriban nem volt, majd csak hercegprímásként lesz Ottó főherceggel közvetlen kapcsolata. Ugyan plébánosként már élvezte a legitimista elit, Mikes János püspök és baráti körének bizalmát, de paraszti származásával „kilógott” közülük, hiszen azok kivétel nélkül arisztokraták voltak. Inkább valószínű, hogy Mikes püspök utólag sok mindent elmesélt neki a történetekről. Mivel szoros barátságot ápolt Andrássy Gyulával (Mikes tartotta 1929-ben a gróf temetési szertartását),²³ Pehm szóba kerülhetett ezeken a beszélgetéseken mint megbízható személy.

A második visszatérési kísérletre 1921. október 20. és 24. között került sor. Mikes püspök ezúttal sem volt beavatva, amit az is igazol, hogy október 19-én és 20-án Dénesfán tartózkodott Cziráky József fiának keresztelőjén. Csak 20-án délután indult vissza Szombathelyre, és nem sokkal ezután szállt le a királyi párt szállító repülőgép a Cziráky-birtok területén. Ha Mikes tudott volna a király szándékáról, biztosan nem távozik Dénesfáról.

A második sikertelen kísérlet nemcsak a magyar legitimista mozgalmat, hanem a teljes pártpolitikai rendszert megrázta. Hullámai Zalaegerszegré is elértek: Isten keresztény és keresztény szolgálóinak viszonya visszavonhatatlanul hűvössé vált, a keresztény egység felbomlott. 1921. október 31-én – véletlen (?) egybeesésként a reformáció emléknepjén – Pehm így elemezte a belpolitikai helyzetet: „*a politikai kereszténység, melyben bíztunk, a keresztény egység, melyet létrehoztunk, a katolicizmus teljes leszorítására vezet*”.²⁴

21 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 3.1.5. O–11.701. Legitimista pártok. Baranyai Jusztin kézírata 1949. január 25. 7.

22 ÁBTL 3.1.8. Sz–222/8. 49r. Tanúvallomási jegyzőkönyv Péter Zsigmond János kihallgatásáról. Zalaegerszeg, 1948. március 5. Megjegyzés: a tanú 1929-től 1939-ig dolgozott a Zalavármegye, illetve a Zalai Napló című kormánypárti napilapok szerkesztőségében.; uo. 63. fol. Jegyzőkönyv Németh Zsigmond tanúkihallgatásáról. Zalaegerszeg, 1948. február 20.

23 *Eltemették Andrássy Gyulát*. Vasvármegye, 1929. június 15. 1.

24 ZMMPi, esperesi iratok 1919–1929. Pehm József esperes 70/1921. sz. levele a plébánosokhoz. Zalaegerszeg, 1921. október 31. Pehm ebben a körlevélben arról is tájékoztatta a plébánosokat, hogy „*Az Orsz. Ref. lelkészegyesület sürgyeti a tetszévénnyel életbeléptetését, a Kat. Egyház állami gyámság és rendőri felügyelet alá helyezését. Úton-útfélen tiltakoznak a Regnum Marianum ellen, Kapisztrán Szent János, hadseregünk védőszentje ellen. A nyári pápai kisgazda gyűlést követő banketten felköszöntőben hangzott el nagyatádi Szabó István jelenlétében, hogy Magyarországon református király jön.*”

IV. Király fogadása második visszaterési kísérletekor a Győri vasútállomáson, 1921. október 21.

A hajdani Wenckheim-palota (ma: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár), ifj. Andrássy Gyula gróf és Pehm (Mindszenty) József találkozásának helyszíne

A „nagypolitikában”, miután Bethlen miniszterelnök csalódott a KNEP-ben, új kormány-pártot kezdett építeni a Kisgazdapárt bázisára. A KNEP felrobbant, és az egymással civakodó legitimisták több új pártot hoztak létre. Időben az első megrázkódtatás akkor következett be, amikor 1922. január 4-én a párt elnökségéről lemondott ifj. gróf Andrássy Gyula, és tíz másik politikussal kilépett a pártból.²⁵

Andrássy Gyula és társai a Friedrich István által még 1920 áprilisában alapított Keresztény Nemzeti Párt felé tájékoztak. Miért épp Friedrich és pártja felé? És ha Andrássy szimpatizált vele, miért nem követte már két évvel korábban? A válasz az arisztokrata jellem és a politikai kalandor közötti nézetazonosságban és jellemkülönbségben rejlik. Friedrichet sokan a forradalom és az ellenforradalom sötét alakjának, Horthy nyílt ellenségének és elszánt legitimistának látták, „aki még egy polgárháborútól sem riadna vissza, ha ezáltal lebeteséges volna helyreállítani a legitimistát”.²⁶ Két évnek kellett eltelnie, hogy Andrássy egy ilyen figurában lássa politikai szövetségését. Ennek eredményeképpen Friedrich pártja átalakult: 1922. január 16-ától Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt néven működött tovább. Négy nap múlva, január 20-án a Wenckheim-palotában (amely ma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épülete) tartott

25 *Andrássy kilépett a Kereszténypártból.* Nemzeti Ujság, IV. évf. 4. sz. 1922. január 5. 3–5.

26 *Magyar legitimisták véleménye a puccsról.* Bécsi Magyar Ujság, III. évf. 85. sz. 1921. április 12. 3.

értekezleten Friedrich lemondott az elnöki posztjáról, arra ifj. Andrássyt kérték fel, amit ő el is vállalt.²⁷ Ezt követően a keresztény ellenzék tömörítő pártot a korabeli sajtó – a két pártvezér után – Andrássy–Friedrich-pártnak nevezte.

A KNEP továbbbhasadása az után következett be, hogy Bethlen István 1922. február 2-án létrehozta az Egységes Pártot. A Huszár Károly és Ernst Sándor vezette Keresztény Nemzeti Egység Pártja kormánypárti maradt (és az elődpárt nevétől csak egy szó különböztette meg: Egyesülés helyett Egység; rövidítése viszont ugyanaz maradt: KNEP, amit vezetői után Huszár–Ernst-pártnak is szokás nevezni). A Haller István elnökletével újjáalakult Keresztényszocialista Párt viszont ellenzékbe vonult.

Az eredeti KNEP-ből kivált mindhárom vonal monarchiapárti volt, jobbára a jogfolytonosság értelmezésében és a kivitelezés lehetőségeiben tértek el (karlista, elvi legitimista, szabad királyválasztó). Pehm József a KNEP-pel formálisan valószínűleg nem vagy nem egyből szakított, a két párt vezetői (ifj. gróf Andrássy Gyula, Friedrich István egyfelől, Haller István, gróf Zichy János és gróf Zichy Aladár másfelől) egyébként is választási szövetséget kötöttek 1922. április 7-én.²⁸ Csak ilyen értelemben nevezhette a Pehm által szerkesztett *Zalamegyei Ujságot* Haller István, a KNEP akkori elnöke 1922 áprilisában a párt hivatalos Zala megyei lapjának.²⁹

Pehm ugyanis már nyíltan beállt a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt mögé: 1922. március 15-én Pehm József vezetésével a zalai (és a győri) pártszervezet küldöttséget menesztett Budapestre, és a Wenckheim-palotában tiszteletüket tették ifj. gróf Andrássy Gyula és az országos elnökség előtt.³⁰ Bejelentették, hogy Friedrich Istvánt kérik fel zalaegerszegi képviselőjelöltnek, aki ezt el is fogadta. Andrássy Gyula gróf is intézett néhány meleg szót a küldöttséghez, és győzelmet kívánt a meginduló küzdelemhez. Ez az első alkalom, amikor Andrássy Gyula gróf és Pehm József igazolhatóan személyesen is találkozott. A küldöttség tiszteletére pártvacsorát rendeztek, amelyen részt vettek a párt nemzetgyűlési képviselői. Pehm esperes is felszólalt; a sajtó azt a mondatát emelte ki, miszerint „*Csak az apostoli királyság mentheti meg Magyarországot.*”³¹ Friedrich István viszont Bethlen István politikáját ócsárolta, mivel az Egységes Pártba „*Noé bárkájába az óriáskigyótól kezdve a kameleonig mindenkit felvett.*” A keresztény ellenzék végcélja a területi integritás. Pehm és Friedrich a lényegyet képviselték: a legitimizmus esélyt adhat a Szent István-i Magyarország feltámasztására.³²

Az 1922-es választások

Az újabb nemzetgyűlési választások közeledtével a főispáni jelentések Pehm Józsefet egyértelműen nem a kormányzó KNEP-hez, hanem az ellenzéki Andrássy–Friedrich-párthoz sorolták. Az 1922. évi nemzetgyűlési választásokon a KNEP nem is állított saját jelöltet Zalaegerszegen, viszont – ahogy az a március 15-ei pártvacsorai bejelentésen megtörtént – itt indult Friedrich István. Pehm és tábora mellette kampányolt. Ennek a választási hadjáratnak

27 *A keresztény földműves- és polgári párt programja.* Magyarág, III. évf. 17. szám. 1922. január 21. 5.; Andrássy átvette a Friedrich-párt vezérségét. *Nemzeti Ujság.* IV. évf. 17. szám. 1922. január 21. 5.

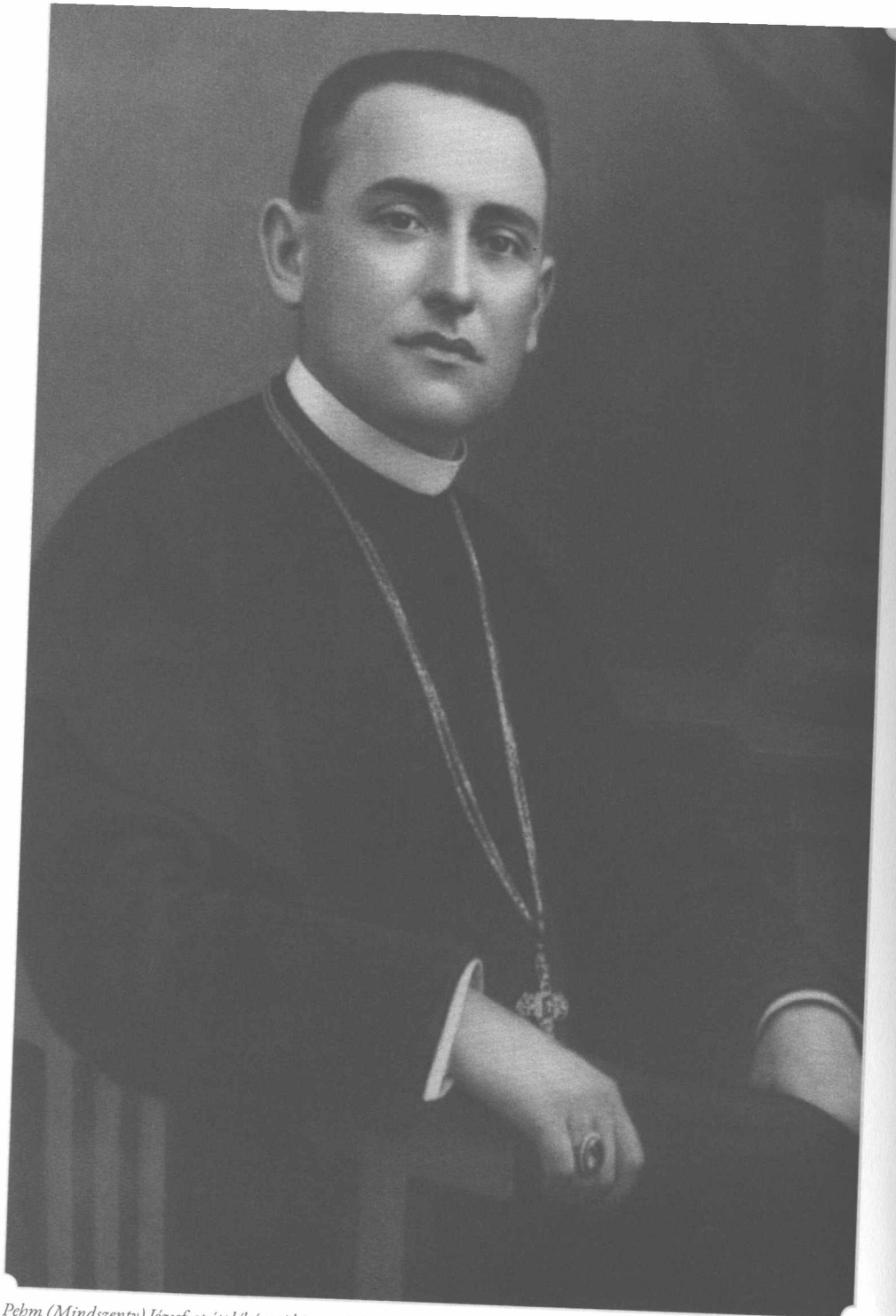
28 *A keresztény ellenzék egyesülése.* Magyarág, III. évf. 81. szám. 1922. április 8. 2.

29 *Haller a közigazgatási tisztviselők terrorizálásáról.* Pesti Hírlap, 1922. április 19. 5.

30 A kérdésről lásd Péterfi-Nagy László: *Csak az apostoli királyság mentheti meg Magyarországot* – Ifj. gróf Andrássy Gyula és Mindszenty József az 1920-as évek keresztény pártpolitikájában (I. rész). <http://regnumportal.hu/regnum2/node/354>

31 *A zalaegerszegiek Friedrich Istvánról.* Magyarág, III. évf. 62. sz. 1922. március 16. 4.

32 *Friedrich szerint Károly királynak felajánlották a lengyel koronát.* Pesti Napló, 73. évf. 62. sz. 1922. március 16. Címlap.

Pebm (Mindszenty) József apátplébánosi kinevezésekor, 1927

volt egy különleges vonása: abban a sajtó is szerepet kapott, és a városban megjelenő két lap, a kormánypárti *Zalavármegye* és az ellenzéki *Zalamegyei Ujság* körüli fejlemények igencsak színezték a kampányt.

Az 1922. május–júniusi nemzetgyűlési választásokon Zalaegerszegen végül három jelölt indult: kormánytámogató programmal, de pártonkívüliként az elvi legitimista Farkas Tibor; a Rassay-párt, azaz a Független Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt programjával, ugyancsak pártonkívüliként Briglevics Károly; valamint a keresztény ellenzék, azaz az Andrássy–Friedrich-párt (hivatalosan: Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt) jelöltjeként Friedrich István. Az új keresztény ellenzéki párt alapelveit két pontban össze lehet foglalni: az ezeréves magyar alkotmány helyreállítása és a legitim király hazahozatala. A korteshadjáratba teljes püspöki tekintélyével beszállt Mikes János is. A főispán belügyminiszterhez írt jelentése szerint „a szombathelyi püspök utasítására dolgozó és az ő episcopatusa alá tartozó papság a legnagyobb erőfeszítést fogja Friedrich megválasztása érdekében alkalmazni”.³³ Amikor a fővárosi sajtó megszelleztette, hogy a püspök a legitimista jelölt érdekében nyomást gyakorol a plébánosokra, a zalaegerszegi esperesi kerület papsága – élén Pehm Józseffel – testületileg cáfolt: politikai ügyekben soha nem kaptak püspöki körlevelet és sem Mikes püspök, sem Rogács kanonok „a mi politikai meggyőződésünk befolyását semmilyen formában sem kísérelte meg”.³⁴

Pehm József nyomásgyakorlás nélkül, meggyőződésből állt a Habsburg-restaurációt szorgalmazó Andrássy–Friedrich-párt mellé. Olyannyira nyíltan politizált, hogy a főispán külön megemlíttette a belügyminiszterhez írt jelentésében mint a legradikálisabb keresztény nemzeti politikát követelő Andrássy–Friedrich-párt vármegyei elnökét: „A helybeli hitelszövetkezetben, ahol Pehm József esperes-plébános az elnök, Böröndy János a pénztárnok és a hitelszövetkezet összes tagjait Pehm József Friedrich táborába igyekszik terelni.”³⁵

Friedrich István, a főispán szerint „a demagógia összes fegyvereivel rendelkező” képviselőjelölt 1922. március 25-én tartotta meg Zalaegerszegen a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt zászlóbontó gyűlését az Arany Bányás szálló zsúfolásig megtelt nagytermében. Országosan ismert politikus volt, az ellenforradalmi Magyarország első miniszterelnökeként 1919-ben ő fogalmazta meg a keresztény Magyarország eszméjét. Nyugodt, szenvedélymentes beszédét lehiggadt keresztény ellenzéki programnak mondhatjuk: határozottan legitimista, de abban a tekintetben mérsékelt, hogy nem egy újabb puccstól remélte a király visszatérését. A jelöltet Pehm József egy romantikus metaforákkal tűzdelt beszéddel köszöntötte: Friedrich fellépését „a tavasz ébredéséhez” hasonlította, és ahogy egy kortesbeszédben szokás, méltatta a jelöltet és bírálta a riválisokat (akik közül az egyik az a Briglevics Károly volt, aki főispán-kormánybiztosként Pehmet 1919-ben rendőri felügyelet alá helyeztette). „Én úgy ismerem a zalai népet, hogy tiszta búzát vet, de a vetés előtt ki kell válogatni a konkolyt... Friedrich István fogja a zászlót tartani, ezt a kezet láttuk már 3 évvel ezelőtt is.”³⁶ A helyi kormánypárti sajtó, a *Zalavármegye* viszont alig győzte ennek a három évnek a másik oldalát is felhátrálni: Friedrich kétszer is cserbenhagyta Károly királyt, először a Károlyi-kormányban vállalt állam-

33 MNL ZML IV.401.c. 44/eln.–1922. Kolbenschlag Béla főispán jelentése Klebelsberg Kuno belügyminiszterhez. Zalaegerszeg, 1922. március 23. Közli Paksy Zoltán: *Politikai küzdelmek Zala megyében...*, i. m. 287.

34 *Ha a püspök korteskedik.* 8 Órai Ujság, 8. évf. 106. sz. 1922. május 10. 2.; *Mikes püspököt a kormány nem tartja felügyelet alatt.* 8 Órai Ujság, 8. évf. 107. sz. 1922. május 11. 2.; *A zalaegerszegi esperesi kerület állásfoglalása a Mikes-ügyben.* Új Nemzedék, 4. évf. 111. sz. 1922. május 17. 3.

35 MNL ZML IV.401.c. 44/eln.–1922. Kolbenschlag Béla főispán jelentése Klebelsberg Kuno belügyminiszterhez. Zalaegerszeg, 1922. április 2. Közli Paksy Zoltán: *Politikai küzdelmek Zala megyében...*, i. m. 290.

36 *Az ellenzék zászlóbontása.* Zalavármegye, 1. évf. 5. sz. 1922. március 27. 3. Rendkívüli kiadás. Vö.: *Friedrich programbeszéde Zalaegerszegen.* Magyarság, III. évf. 71. sz. 1922. március 28. 2.

KERESZTÉNY-NEMZETI FÖLDMÍVES ÉS POLGÁRI-PÁRT.

HELLNER
FARMACIA
PÖNTÉZETI
BUDAPEST

VerőB
1922.

MINDEN-REMIÉNYSEGÜNK
A-JÖVŐ-NEMZEDÉK!
MAGYAROK!
SZAVAZZATOK
Gróf ANDRÁSSY GYULÁRA
ÉS AZ Ő JELÖLTJEIRE!

A Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt választási plakátja, 1922

4

Keresztény ellenzék listája
FRIEDRICH ISTVÁN
 DESCALCHINÉ ANDRÁSSY KLÁRA és SÁRMEZEY ENDRE
 vezetik.

A keresztény ellenzék szavazásra buzdító felhívása

titkári poszttal, másodjára a József főherceg támogatásával elnyert, kérésézetű miniszterelnökséggel. Nem volt teljesen alaptalan annak sugalmazása, hogy Friedrich nem több mint politikai kalandor... Ugyanis hírbe hozták Tisza István (1918) és Somogyi Béla újságíró (1920) meggyilkolásával is.³⁷ Friedrich a két háború között parlamenti képviselő lett, mígnem élete alkonyán a Grösz József kalocsai érsek ellen lefolytatott büntetőeljárásban (1951) tizenöt év börtönre ítélték mint „összeesküvőt”; a börtönben hunyt el (1952). A Friedrich elleni lejárató kampányt a legitimisták nem tudták ellensúlyozni, főleg mert a korteshadjárat idején Pehm lapja, a *Zalamegyei Ujság* még be volt tiltva.

Történt ugyanis, hogy a lap 1922. április 2-ai számában megjelent Zsámboki Pál katolikus pap, Ottó főherceg nevelőjének és IV. Károly gyóntatójának tollából egy cikk a király április 1-jén, váratlanul bekövetkezett haláláról, de a lap lehozta az erre az alkalomra kiadott legitimista ellenzéki proklamációt is annak ellenére, hogy ennek törvényteleniségére miniszterelnöki leirat is felhívta a polgármesterek figyelmét. A Meghalt a király című cikk – legalábbis a fővárosi napilapok szerint – valótlanul és tendenciózus beállításban írt a király haláláról és második visszatérési kísérletéről: „... azt találtam írni balgatagul, hogy K[ároly] k[irály] meghalt, K. k.-t megölték... Úgy értettem: megölték a keserűségek s így azok is, akik okozták keserűségei[t] ... A lapot erre betiltották. Jól jött azoknak, akik kellemetlen ellenzékét látták a lapban.”³⁸

Pehm József a betiltás ellen fellebbezést nyújtott be: „Méltóztassék elhinni – írta a főispánnak –, a katolikusok, még a legközönbösebbek sic! is, fogcsikorgatva nézik az eseményeket és katolikus sérelemről beszélnek. A lapnak egyetlen bűne legitimizmusa volt. Ha nagy a bűne, állítsák bíróság

37 Deutch Árpád – Friedrich István hajdani üzletvezetője – tanúk előtt állította, hogy Friedrich merényletet tervezett Tisza ellen. MNL Országos Levéltára K589. Államfői hivatalok levéltára, A) A kormányzó kabinetirodája, II. A kormányzó iratai, 1. csomó, I-C-1. tétel, 1–3. és 5. fol. Közjegyzői okirat, Wien, 1920. január 16., Zettler Antal levele Horthy Miklós fővezérhez. Budapest, 1920. február 20. (Somogyi Bélát állítólag azért gyilkolták meg, mert birtokában volt az Eötvös szabadkőműves páholy 1918. novemberi összejövetelének Friedrichet erősen kompromittáló jegyzőkönyve, aki akkor még a forradalmi kormány mellett szónokolt és „sötétben ólálkodó népbuító klerikális hatalmak”-ról szólt.) Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 467.

38 Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár III. Személyek iratai 2. Papi hagyatékok/q. Székely László iratai: kéziratok, visszaemlékezések 1. Károly király Szombathelyen. '90. március 8. – Megjegyzés: a szöveg a géppelt kéziratból nem egyértelmű, a Zalamegyei Ujság korabeli lapszámai pedig megsemmisültek, hogy Zsámboki (másutt: Zsámboky) Pál vagy Székely László írta-e az ominózus vezércikket. A szövegfüzéből, a pár nélkül maradt idézőjelből, valamint Zsámboki bizalmi pozíciójából (Habsburg Ottó nevelője) következtetjük az ő szerzőségét. (Élete később is keresztelte Mindszentj)ózsef útját: ő szervezte meg találkozáját az özvegy Zita királynéval és Habsburg Ottóval, amikor a prímás 1947-ben Kanadában, illetve az Egyesült Államokban tartózkodott. A vaskezü hírében álló Zsámboki Pálról Budapesten közteret neveztek el, holott csillaghegyi plébános korában több, gyermekét féltő szülő és felnőtt sértett jelentette fel az egyházi hatóságoknál szadizmus miatt. A botrány elkerülése érdekében előbb betegállományba, majd 1938-ban az Egyesült Államokba helyezték lelkipásztori szolgálatra. ÁBTL 3.1.9. V-700/44. 129–131. fol. Mészáros János budapesti érseki általános helytartó jelentése Serédi Jusztinián hercegprímásnak. Budapest, 1937. április 10.)

IV. Károly (1887–1922) korai halála után megrendültek a legitimizmus esélyei

ele; de semmi szükség sincs állapotokra.”³⁹ Pehm reagálása ugyanaz, mint később oly sokszor: az érdekeit sértő eljárásokból azonnal katolikusellenességet olvasott ki, holott ő vétett a törvény ellen. Eckhardt Tibor – a legitimizmusnal hajdan rokonszenvező, de pénzügyi visszaéléssel meggyanúsított, ezért a legitimisták által is támadott – nagy hatalmú miniszterelnökségi sajtófőnök (egyben Horthy kormányzó feleségének unokatestvére) roppant határozottan utasította vissza Pehm kísérletét, hogy a lap betiltását felekezeti elfogultsággal magyarázza: „Úgy gondolom, elég utalnom arra, hogy a Zalamegyei Ujság a jelenlegi kormányt egyenesen azzal vádolta meg, hogy »megölte a királyt« és a jelenlegi rendszert úgy jellemezte, hogy a »szabad lopás, szabad rablás és szabad királyválasztás hármasság jegyében működik«. Az ilyen sajtóorgánumot sem katolikusnak, sem kereszténynek el nem ismerhetem. Az a destrukció legrutább fajtáját űzi, egyenesen

forradalmasítani törekszik, tudva állít valótlanul, s ha ezek a hangok szabadon érvényesülhetnének, újból felforgatnák az országot. Bűnösen könnyelmű lenne és a kormányzat nem teljesítené kötelességét, ha ezt a sajtót csínjában el nem fojtaná. Ennyit a betiltás indokairól. ... A leghatározottabban óvást emelek az ellen, mely a katolicizmus sérelmét látja abban, hogy a kormány éppen a felekezeti békét súlyosan veszélyeztető és bűnösen könnyelmű törekvésekkel szemben kötelességszerű eréllyel jár el. A Zalamegyei Ujság kifogásolt közleménye nem katolikus kérdés, hanem egyszerűen bűnügy, mely királyi ügyészség és független magyar bíróság elé tartozik. Magam is katolikus vagyok, s mint jó katolikus tiltakozom az ellen, hogy a Zalamegyei Ujság kifogásolt közleményei a magyar katolicizmus megnyilvánulásainak minősítettessenek.”⁴⁰

A helyi legitimista táborban a betiltás általános felháborodást keltett. A lap érdekében az ellenzéki pártok is megmozdultak. Apponyi Albert vezette közös jogvédő bizottságuk megállapította, hogy a Zalamegyei Ujság elnémítására nem volt törvényes ok, ezért a belügyminiszternél panaszt emelnek.⁴¹ Haller István keresztényszocialista politikus is politikai okot látott a betiltás mögött. Arról beszélt, hogy Bethlen István gróf kormánya megfélemlíti a tisztviselőket. A lap sorsa – Mikos püspök közbenjárásának köszönhetően – idővel rendeződött. Két hónap kényszerszünet után 1922. június 17-én Bethlen István miniszterelnök táviratilag vonta vissza a betiltást azzal a figyelemzetelesséssel, hogy az azonnal újra hatályba lép, „amint a lap a régi irányban dolgozik, és ismét enge-

39 MNL ZML IV.401.b. 93/biz.–1922. Pehm József esperes-plébános levele Kolbenschlag Béla főispánhoz. Zalaegerszeg, 1922. május 10. – Pehm levelét és az ügygel összefüggő többi iratot teljes terjedelemben és fakszimilében közli Hóbor József: *Elvek, eszmék, egyház. Adalékok Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi működésének első évtizedeiből*. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2016. 40–51.

40 MNL ZML IV.401.b. 93/biz.–1922. Eckhardt Tibor levele Pehm Józsefhez. Budapest, 1922. május hó. (Az álló betűs kiemelések az eredetiben.)

41 *Bethlen előterjesztése választásokról*. Népszava, 1922. április 28. 2.

detlenséget szít tat a felekezettek között”.⁴² A betiltás alatt lezajlott a választási kampány, amelynek így a lap nem lehetett résztvevője.

Sajtó hiányában a buzgó templomjáró asszonyok tettek nagy szolgálatot: egy krajcár fizetség nélkül pusztá lelkesedésből összegyűjtötték az ajánlásokat. A remények azonban eltűzöttnek bizonyultak, a választási gyűléseken tapasztalt tömeglelkésedés és a király iránti hűség hangoztatása nem eredményezett szavazattöbbséget. A párt színeiben Zala vármegyében indított két jelölt – Zalaszentgróton Fangler Béla, Zalaegerszegen Friedrich István – egyike sem szerzett mandátumot. A május 28-án tartott első fordulóban Briglevics Károly Rassay-párti és Farkas Tibor pártönkívüli (ám kormánypárti) jelölt végzett az élen 3417, illetve 3110 szavazattal, a pótválasztás közöttük döntött. Friedrich István – bár meggyőző többségre számított – a legkevesebb (3093) szavazatot kapta, igaz, csupán 17 vokssal szorult a harmadik helyre.⁴³ A másik vidéki kerületben, Hajdúböszörményben is vereséget szenvedett, és csak a párt fővárosi listájáról került a parlamentbe. (A korabeli választási törvény módot adott arra, hogy egy jelölt több választókerületben induljon. Ha több mandátumot nyert, a legcélszerűbbet tarthatta meg. A többes indulás természetesen a pártvezérek kiváltsága volt.)

A hallgatásra kényszerített Zala megyei Ujság szerkesztősege – rendes megjelenés helyett – röpiratban szólította fel az Andrassy–Friedrich-párt tagjait és szimpatizánsait, hogy vegyenek részt a pótválasztáson és szavazzanak a jóval mérsékeltebb, de mégiscsak legitimista Farkas Tiborra. „*A sérelmeket ma el kell felejtetni, mert a haza érdeke úgy kívánja.*”⁴⁴ A terv bevált: a június 12–14. között tartott pótválasztás eredményeként a zalaegerszegi mandátumot az elvi legitimista Farkas Tibor szerezte meg. Sikeréhez kétségtelenül hozzájárultak az Andrassy–Friedrich-pártiak szavazatai. A keresztény polgári érdekegyeség helyreállt a „destruktív” Briglevicccsel szemben és Zalaegerszeg uralkodó politikai irányzata a legitimista katolikus maradt.

Az Andrassy–Friedrich-párt azonban a választásokat követően gyorsan felbomlott, a két pártvezér útja elvált. Andrassy visszahúzódott, de Pehm József is eltávolodott az olasz fasizmussal kacérkodó Friedrich Istvántól. A következő, 1926-os választáson a különböző legitimista csoportokat tömörítő, erre az alkalomra létrejött *Keresztény Gazdasági és Szociális Párt* a kormánypárttal (az Egységes Párttal) közös jelöltet indított a legitimista báró Kray István, a Népjelölti és Munkaügyi Minisztériumban szolgáló miniszteri tanácsos személyében. Pehm, aki ekkoriban már kétely nélkül a legitimisták ortodox szárnyához tartozott, nemigen lelkesedett a jelöltért, de végül igazodott püspöke és a jelöltet támogató Vass József miniszter elvárásához. Kray főlényesen megnyerte a választást. A sors azonban

Habsburg Ottó (1912–2011) 10 éves korában

42 MNL ZML IV.401.c. 93/eln.–1922. Kolbenschlag Béla főispán értesítése a 4856/1922. M. E. sz. miniszterelnöki döntésről, 1922. június 10.; A „Zala megyei Ujság” című politikai napilap újból való megjelenésének engedélyezése. Belügyi Közlöny, 27. évf. 29. sz. 1922. június 25. 1326. (Az újraengedélyezés formailag a betiltást elrendelő belügyminiszter hatáskörébe tartozott, ez történt meg a 85.332/1922. sz. belügyminiszteri rendelettel.)

43 Paksy Zoltán: *Politikai küzdelmek Zala megyében...*, i. m. 64.

44 A „Zala megyei Ujság” a választókhöz. Zalavármegye, 1. évf. 30. sz. 1922. június 11. Címlap.

kifürkészhetetlen: *Magasházi* fedőnéven 1948-ban Kray lesz a kommunista államrendőrség egyik legmegbízhatóbb ügynöke,⁴⁵ akit Mindszenty József hercegprímás megfigyelésére állítottak rá...

IV. Károly halála és a legitimizmus

Pehm, mondhatni, legitimistának született, de politikai meggyőződésének töretlenné formálódása évtizedek műve. A király 1922. április 1-jén bekövetkezett halála után vívódott, hogyan tovább, hiszen a király halálával a megkoronázottság tényének erkölcsi értéke a múlté lett. „*Aggódtam, hogy a pragmatica sanctióhoz való ragaszkodás a francia royalizmus útvesztőjébe visz bennünket*” – írta évekkel később,⁴⁶ utalva a Napóleon utáni évtizedekre, amikor a királyság restaurálása 1830-ban újabb forradalomhoz vezetett. IV. Károly kiskamasz fiát, Ottó királyfit nehezen lehetett beállítani a nemzet egységét megtestesítő alkotmányos uralkodónak. Abban, hogy Pehm rendíthetetlen legitimista maradt, Andrassy Gyula és a legitimista vezérek állásfoglalásának bizonyosan szerepe van.

1922. április 2-án délelőtt ifj. Andrassy Gyula Fő utca 11. szám alatti palotájában tartottak értekezletet a legitimista politikusok. Kinyilvánították, „*hogy IV. Károly őfelsége elhunytá folytán az ő elsőszülött fia II. Ottó a magyar király, akinek megkoronáztatását jelenleg vis major gátolja. Megállapították továbbá, hogy évszázados gyakorlat szerint a királyné az, aki a kiskorú király jogait és érdekeit képviselni hivatva van.*”⁴⁷

Andrassy gróf 1929-ben bekövetkezett haláláig ragaszkodott a történelmi alkotmányhoz. A Nemzeti Ujság azzal búcsúztatta, hogy leköszölte poszthumusz tanulmányát: *Örökös királyság vagy szabad királyválasztás* címmel. Lényege: a magyar alkotmány és a Pragmatica Sanctio szerint Károly soha nem vesztette el Szent István koronáját, és a halála után annak kell követnie, aki az öröklési rend szerint jön, azaz II. Ottót kell megkoronázni. Pehm/Mindszenty József saját haláláig ugyanezt képviselte. Elfogadta, amit gróf Apponyi, dr. Andrassy, vagy Csernoch hercegprímás is képviselt: a koronás király fia is kapocs, még ha nem is olyan erős és nagy, mint a koronázás, és hogy Magyarországnak van törvényes királya, akit csak az adott helyzet akadályoz abban, hogy megkoronázzák és uralkodjon. A jogfolytonosság, a történelmi alkotmány elvét, ami elsősorban a legitim királysághoz való ragaszkodásban jutott kifejezésre, ilyen áthidalásokkal lehetett átmenteni. A korszak legitimistái úgy vélték, hogy ők az igazi hazafiak, és ők viszik tovább a legtisztább és legszebb magyar történelmi hagyományokat, amit majd az idő igazol. Idővel az is általánosan elfogadottá vált, hogy a legitimista meggyőződés pártoktól független, egyetemes nemzeti eszme, ezért bármelyik pártban vagy mozgalomban felekezeti, társadalmi vagy osztálykülönbség nélkül lehet képviselni.

45 *Magasházi* (néhol *Magasházy*) fedőnevű ügynökökről azonosító nem maradt fenn, de jellemzés, amely felfedi kilétét, igen: „*A Habsburg-ház szolgálatában állt, egészen 1949-ig. Így például 1914–1920-ban I. Ferenc József kabinetirodájában mint fogalmazó működött, majd udvari titkár lett. 1916-tól IV. Károly király kabinetirodájának alkalmazottja volt. 1920-ban jött Magyarországra. Az 1922-ben megtartott választásokon az ún. Andrassy–Friedrich párt jelöltjeként legitimista programmal lépett fel a gödöllői kerületben, de megbukott. 1926-ban Zalaegerszezen az Egységes Párt képviselőjévé választották. 1931-ben az ún. Ernst párt képviselője lett keresztény programmal. 1937-ben a királyi család alapítványi vagyonkezelőség igazgatója lett és ezt az állást 1949-ig töltötte be. Tagja volt több legitimista egyesületnek, pl. a »Szent Korona Szövetség«-nek, a »Nemzeti Összetartás Köre«, a »Magyar Társaskör«-nek, ez utóbbinak ügyvezető igazgatója is volt. 1948-ban a Mindszenty-ügy során tett terhelő adatok alapján beszervezte.*” ÁBTL 3.1.5. O–11.701. 152. fol.: „Legitimista pártok” című dosszié, 1958. december 4-én kelt, a Habsburg Ottó kompromittálásáról szóló javaslat melléklete. A leírás kétségtelenül és kizárólag báró Kray Istvánra illik. Vö.: *Magyar Országgyűlési Almanach 1931–1936*. Szerk.: Lengyel László és Vidor Gyula. Budapest, Globus Nyomdai Műintézet Rt., 182–183. Interneten: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Almanach_1931-1935. (Letöltés: 2019. május 6.)

46 Magyarországi Mindszenty Alapítvány Levéltára, Mindszenty Archívum, Mindszenty József: *Egy különös sorsú nemzet*. XII. fejezet, „Álláspontom a Habsburg-kérdésben”.

47 *A legitimisták II. Ottót tartják törvényes királynak*. Magyarország, III. évf. 77. sz. 1922. április 4. 6.

LEGITIMISM: THE LINK BETWEEN COUNT GYULA ANDRÁSSY JR. AND JÓZSEF PEHM (MINDSZENTY), A PARISH PRIEST FROM ZALAEGERSZEG

Separated by a generation and, more importantly, by an immense social gap, Gyula Count Andrásy Jr. (1860–1929), a key leader of the Horthy-era legitimist movement, and József Pehm (1892–1975), a humble parish priest from Zalaegerszeg, crossed paths at a particular moment in history. When Szombathely Bishop János Mikes ordained Pehm a priest in 1915, Andrásy was already a mature monarchist; Pehm's political worldview was still evolving.

Count János Mikes eventually emerged as a leader of the pro-Habsburg legitimist movement. His influence was decisive in Pehm's becoming not just a royalist but an orthodox legitimist. Pehm embraced the programme of the Christian National Unity Party (KNEP) formed with great difficulty on 25 October 1919 under the leadership of former Prime Minister István Friedrich, and on 24 February 1921, Count Gyula Andrásy Jr. took over as party president after Friedrich, Ottokár Prohászka, and István Haller. Andrásy had already been a deputy delegated by the party without being an actual member of the party. His character, perseverance, and personal charm had an exemplary influence on Pehm. When fault lines within KNEP led to a party split, Pehm remained in the successor party led by Andrásy. Andrásy and Pehm were therefore members of the same party in 1921, the year defined by Charles IV's unsuccessful attempts to retake the throne.

Charles IV's second failed attempt to return shook party politics. KNEP exploded. On 4 January 1922, Count Gyula Andrásy Jr. switched parties and joined the Carlist or ultra-legitimist Christian National Agrarian and Civic Party, becoming the party's co-leader alongside Friedrich. In the press of the era, the party uniting the Christian opposition was referred to as the Andrásy–Friedrich party after its two leaders. Pehm followed Andrásy and joined. On 15 March 1922, the Zala County chapter sent a delegation under Pehm's leadership to Budapest to pay their respects to Count Gyula Andrásy Jr. and the national presidency. This was the single occasion that Andrásy and József Pehm can be verified to have met in person. However, the support of a parish priest from Zala County – and of almost the entire clergy of the Szombathely diocese – was not enough for the party to win the elections: the candidate of the Christian National Agrarian and Civic Party came last in the 1922 elections.

The Andrásy–Friedrich party quickly disintegrated after the elections. The two party leaders parted ways. Andrásy withdrew from party politics. József Pehm also distanced himself from Friedrich, who flirted with Italian fascism. However, Pehm remained a legitimist until his death, and, to a great extent, it was the principles and the legal argumentation of Count Gyula Andrásy Jr. that served as his model and example.

Sacra Angelica, et Apostolica Regni Hungariae Corona

NOBILE CALIGENO RESPLENDENS LUMINE, SYDUS
DIGNIUS ANNE / POLO, DIGNIUS ANNE SOLO
FULGESIT PATRIA NE FATI SERA POTESTAS
TE CÆLI RURSUS COGAT ADIRE LARES

A magyar Szent Korona két angyallal a pozsonyi vár és a magyar kiscimer felett. Rézmetszet Révay Péter koronaőr elsőként 1613-ban megjelent koronátörténetének 1732. évi kiadásában. De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna brevis commentarius ad nostra usque tempora continuatus Petri de Rewa, comitis comitatus de Turocz / Révai Péter. – [Nagyszombat] Tyrnaviae: [Berger] typis academicis per Leopoldum Berger, 1732. – [8], 109, [79] p., 1 t. fol. : ill. ; 19 cm